

Vergi mevzuatında işçinin durumu^[*]

Sait Kandan

Çalışma Bakanlığı Müfettişlerinden

Vergi mevzuatı karşısında işçinin durumu geniş bir surette sosyal politikaya bağlıdır. Filhakika muhtelif zamanlarda işçileri ilgilendiren vergiler, o zaman ve o memlekette görülen sosyal politikanın tesiri altında vazedilmiş veya tadil edilmiştir.

Vergi, biliyorsunuz ki hükümetin masraflarına yani umumî ihtiyaçların tatmini için yapılan masraflara vatandaşların iştirak hissesidir. Gaston Jéze vergiyi (umumî menfaatlerin masraflarını kapatmak için sabit kaidelere tevfikân fertlerden teşkilâtlanmış siyasi bir topluluğun üyeleri olmak sıfatiyle istenilen nakdî bir kıymettir) şeklinde tarif ediyor. Bence bu tarifi en mühim kıymeti vergiyi bir servis karşılığı ödenen bir para değil, sosyal bir mükellefiyet olarak nazara almasıdır. Filhakika fiilen de vaziyet böyledir. Sosyal bir mükellefiyet olan verginin sosyal politikaya ne kadar bağlı olduğunu istihlâk vergilerinin tarihi gösterir. İstihlâk vergilerinin iktidardan değil, istihlâktan ve hattâ verimli olması bakımından en mübrem ve umumî istihlâklardan alındığı, binaenaleyh impopulaire = halkçı olmanın bir vergi olduğu malûmdur. Bu vergiyi fakir halk, zenginlere nazaran daha çok ağır bir şekilde öder. Bugünün telâkkisi budur. Halbuki 17 inci asırda malikler sınıfının siyasi iktidara sahip ve hakim bulunduğu devirde bu vergiler, maliye sistemlerinde geniş bir mevki almış ve müdafaa edilmiştir. Çalışan sınıfı daha mütevazî yaşamağa alıştırmış, daha fazla çalışmağa sevkeyler denilmiştir. İstihsal artar ve maliyet fiatı düşer. Bugün malik olmanın sınıfının haiz olduğu kudret dolayısıyla istihlâk vergilerini bu şekilde müdafaya imkân yoktur.

İmdi, sosyal politika nedir? Sosyal politikayı diğer arkadaşlarım, benden evvel izah ettiler. Sosyal politikayı, sosyal sınıfların hareketleri, tezatları ve mücadeleleri karşısında Devlet ve Hu-

[*] Bu konferans 1945 — 46 ders yılı içinde fakültemizde verilmiştir.

kuk nizamını ayakta tutmağa ve idame etmeğe matuf bir siyaset şeklinde yapılan tarif, cemiyet dahilinde sınıfları ve bu sınıflar arasında mücadeleyi mütalâa eden bir tariftir.

Sosyal politika, sınıf tezat ve mücadelelerini kabul etmeksizin de fertlerden hiçbirinin cemiyet dahilinde muayyen bir yaşama seviyesinden aşağı düşmemesini gaye ittihaz eden ve fertlerden herhangi birinin sefaletinden bütün cemiyeti sorumlu tutan bir politika olarak solidarist bir görüşle tarif olunabilir.

Sosyal politikanın bir memleketin maliye sisteminde ve daha dar manasiyle vergi sistemindeki tesiri her zaman mevcut olmakla beraber zaman zaman cihet değiştirmiştir. Fakat her zaman vergi adaleti prensibi ileri sürülmüştür. Adalet fikri, mutlak bir kıymeti haiz değildir, her millet, her nesil, her fert için adalet fikri ayrıdır. Adalet fikri malikler sınıfı ile hiçbir şeye malik olmıyanlar sınıfı için ayrı ayrıdır. Binaenaleyh vergide adalet fakirler ve zenginler için aynı değildir. Vergide adalet fikri, milletlerin hayatında büyük tesirler husule getiren bir idealdir. Bu ideal için inkılâplar yapılmıştır. Şimdi de her tarafta vergide daha çok adalet temini içindir ki malî ıslahat yapılmakta veya talep edilmektedir. Her içtimaî sınıf, vergide sosyal adaleti kendisine en faydalı olacak vergi sisteminde bulur. 19 uncu asrın sonuna kadar malikler sınıfı siyasî iktidara elkoymuş bulunmaları dolayısıyla bu kudretlerinden istifade etmişlerdir ve malî sisteme kendi sosyal sınıflarına çok müsait bir renk vermiştir. İngiliz ve Fransa liberalleri yalnız verginin randumanı, verimini düşünmüşlerdir. Sosyal gayeleri nazarı itibare almışlardır. Bugün siyasî kudret el değiştirmek yolundadır. Adetçe, kemmiyetçe daha çok olanlara malik olmıyanlar sınıfına geçmektedir. Binaenaleyh sosyal unsur, yeni muktesit ve maliyecilerde çok büyük bir ehemmiyet almıştır.

İngiliz Snovden'in dediği gibi verginin zenginlerden serveti alıp fakirlere dağıtmak gibi bir gayesi olduğu hakkındaki sosyalist ve komünist ekollerin müfrit nazariyelerini bir tarafa bırakırsak sosyal gaye endişeleri gittikçe nazariyelerde yer almakta ve hükümet adamlarına rehber olmaktadır. Seligman'ın dediği gibi devlete malî menabî temini gayesiyle bile olsa camianın menfaatine fertlerin gelirleri üzerinden bir azalmaya sebep olması itibarıyla vergilerin içtimaî tesir ve neticeleri vardır. 19 uncu asırda sanayi hayatının inkişafı neticesinde köylerden şehirlere olan akın, Urbanizm cereyanı neticesinde şehirlerde büyük işçi kütleleri

teşekkül etmiştir. Evvelâ yeni iktisadî hayat ve ekonomik şartlar sosyal hayat ve şartları tesbit eden mühim faktörler olarak manzur olmuştur. Sonra sosyal hayat ve şartlar ekonomik ve malî duruma tesir etmiştir denilebilir. 19 uncu asrın birinci yarısında Liberal ekolün sırf vergiden randuman ve verimi esas olan nazariyeleri hakim olmuştur. 19 uncu asrın ikinci yarısında sosyal politika fikirleri gittikçe büyük bir önem kazanmağa başlamıştır. 19 uncu asrın sonlarında 20inci asrın başlarındadır ki Alman kürsü sosyalistlerinin nazariyeleri ehemmiyetli bir şekilde dünyaya yayılmıştır. Bugünkü malî sistemlerin menşei bu nazariyelerde aramak lâzımdır.

1914-1918 harbi maliye ilminde sosyal görüşün ehemmiyetini artırmıştır. Sermaye üzerinden vergi alınması suretiyle harp yükünün likidasyonu tavsiye olundu. Birçok sermayedarlar, devlet tahvili almışlar, faiziyle geçinmiyorlar, bu faizi de harple fakirleşmiş sınıfların, meselâ işçilerin fedakârlığı ile temin olunuyor, şu halde sermayeyi teklif etmek lâzımdır, deniliyordu. Bugün sosyal politikayı maliye ve vergi mevzuunda muhtelif manalarda anlamak lâzımdır. Evvelâ komünist tandanslı tez vardır. Buna göre idare edenler, maliye müesseseleriyle fertler arasında servet müsavâtı tesis etmek mecburiyetindedir. Wagner ve Snowden bu tezin sâlikleridir. Saniyen tamamen sosyal tez vardır. Buna göre maliye müesseselerinin gayesi fertler arasında müsavât temin etmek değildir. Bununla beraber vergi sistemlerinin kurulmasında sosyal gayeler gözetilmelidir. Gaston Jéze'in Seligman'ın tezleri budur. Sosyal politikayı solidarist bir görüşle izah da mümkündür. Biz bu sonuncu tezi terviç ediyoruz.

Komünist tandanslı teze 15 inci asırda Guicciardini de rastlıyoruz. Bu müellif: hepimiz aynı devletin müsavi fertleriyiz, vergi bizi aynı iktisadî seviyede birleştirmese adalet ve müsavât olamaz, diyor. Modern müellifler arasında bu solcu tezi ençok izah eden Wagner'dir, Wagner'e göre tamamiyle malî olan görüş yanında, sosyal görüş vardır. Bunun açık olan gayesi şudur: Bugün mülkiyetin iktisap suretleri ve serbest rekabet sistemleri üzerine müesses bir gelir tevziî vardır. Bu haksızdır. Vergi sistemi vasıtasıyla bu gelir tevziinden farklı ve daha âdil bir millî gelir tevziini temin etmek lâzımdır. Devlet, malî görüşe olduğu kadar sosyal politika görüşüne de intibak etmek mecburiyetindedir. Efrattan, hususî iktisattan büyük kâr menbalarını kaldır-

malı, yeni bir reji kaidesiyle bunları Devlete devretmelidir. Bu suretle aşağı sınıflara hususî bedeller temin olunabilecektir.

Maliye ilmindeki sosyal noktai nazarın ehemmiyetini işaret etmekle beraber Seligman, Wagner'in fikrinde değildir. Seligman'a göre vergide malî gayenin yalnız Devlete menâbi teminini, sosyal gayenin ise sosyal münasebetlerde arzuya şayan bir değişiklik vücuda getirmeyi gaye ittihaz ettiği hakkındaki mütalâa varit değildir. Zira vergi Devlete menâbi teminini gaye de ittihaz etse mühim içtimaî neticeler hasıl eder. Maliye ilmi, sosyal bir ilimdir.

Adalet, şunu icabettirir ki Devlet elinde her iki kefesi müsavi bir terazi tutmalıdır. Âdil olmıyan hiçbir avantaj vermemelidir. Herkese Kanun nazarında aynı haklar verilmelidir. Devlet, bile-rek servetler arasındaki adaletsizlikleri, arttırmamalıdır. Ama, bu adaletsizlikleri ortadan kaldırmağa çalışmamalıdır. Sosyal bir reform zaruridir. Ancak bu reform imkânını kanun vazı tarafından sınaî ve içtimaî meselelerde alınacak hareket tarzında aramak lâzımdır.

Hülâsa, şimdi asri vergi sistemlerini sosyal politika geniş bir surette idare etmektedir. Ayırım = Discrimination prensibi, Müterakkilik = Progression, vergide şahsiyet prensibi = La personnalité dans l'impôt, bütün asri vergi sistemlerinde yer bulan prensiplerdir. Ellerin emeğiyle ve bir sureti umumiyede emeğiyle geçinenlerin gelirlerindeki diğer gelirlere nazaran bünye farkı uzun tetkiklere yol açmış, bütün maliye sistemlerinde nazarı itibara alınmıştır. Bilhassa işçilerin umumiyetle ve ekonomide Tunç Kanunu adını alan tabii kanun neticesinde ücretlerinin ancak kendilerinin ve ailelerinin en zarurî masraflarına tekabül edecek en aşağı miktarda taayyün etmesi bunların himayelerini zarurî kılmıştır. Acaba çok ileriye giderek işçilerin gelirlerini tamamıyla vergiden muaf tutmak mümkün müdür? Bu doğru değildir. Zira vergi bir vatandaşlık ve şeref borcudur. 1793 Fransız Anayasasının 101 inci maddesi Devlet masraflarına iştirakin şerefli bir yük olduğunu ve hiçbir vatandaşın müstesna tutulmadığını zikretmektedir. Binaenaleyh bu doğru değildir.

Ayırım prensibi:

Ancak çalışma ve iş gelirlerinin zayıf bünyelerinin vergi tarihinde nazarı itibara alınması suretiyle ayırım = Discrimination

prensibi ileriye sürülmüştür. Bu prensip bütün asri vergi sistemlerinde tatbik olunmaktadır. Filhakika 1907 senesinden beri İtalya'da, 1925 senesinden beri Almanya ve daha sonra Amerika, Belçika, Hollanda ve bütün Balkan memleketlerinde ayırım prensibinin tamamiyle tatbiki için mükemmel ahkâm vazolunmuştur. Bu prensibe göre vergiye tâbi olacak gelirleri menşelerine ve karakterlerine göre ayırmak ve farklı nisbetlere tâbi tutmak lâzımdır. Umumiyetle sermaye gelirleri, sermaye ile çalışmanın izdivacından hasıl olan gelirler, ve sırf çalışmaya istinat eden gelirler tatbik edilecek nisbet bakımından ayrılmaktadır. Filhakika sermaye gelirleri, evvelâ çalışmadan kazanılır, sonra sağlamdır, emindir. Sayın hocam Fadıl Pelin'in dediği gibi esham ve tahvilât veya mevduat sahipleri vadenin hulûlunda gider, paralarını alırlar, o kadar da rahattır, bir nevi işsizlik = oisiveté'de tahassul ettiği muhakkaktır. Halbuki tamamiyle işten, çalışmadan gelen gelirlerde ihtiyarlık için ayrılan bir tasarruf hissesi vardır. İşten çıkma, hastalık vesair ihtiyaçlar karşısında iş ve emeğiyle geçinenler, çok naçar vaziyette kalırlar, gelirleri müstakar, emin değildir. Âdeta günü gününe yaşarlar. Bir tarafta bir tasarruf olmazsa işten çıkan bir işçi açtır. Ona tasarruf imkânını temin etmek, bunun için de normal ücretine nazaran hakikî ücretinin mümkün mertebe azalmamasını sağlamak lâzımdır. Wagner'e göre bütün şartlar müsavi olmak üzere gelirler için aynı miktar bir kıymet farklı bir iktisadî kudreti temsil eder. Bu iktisadî kudret çalışma faktörünün hakimiyeti derecesinde nisbî olmaktan da daha hızla tenezzül eder. Emeği ile geçinenler için vasıtalı vergilerden kaçınmak imkânı da havaici zaruriyede İkame Kanunu'nun cereyan edememesi dolayısıyla çok azdır. Şu halde yalnız çalışmadan husule gelen gelirlerden, sermaye gelirlerine nazaran daha çok az nisbette vergi almak icabeder.

Fransa'da diğer bütün iratlar % 16 nisbete tâbi oldukları halde, emeğiyle geçinenlerin gelirleri % 8 nisbete tâbidir. İkinci Cihan Harbinde bütün gelirlerde olduğu gibi 12/12/1938 tarihli Decret-loi ile yalnız % 2 millî vergi zammı yapılmıştır. İngiltere'de 1907 senesinden beri gelirler kazanılmış ve kazanılmamış gelirler olmak üzere ikiye ayrılmış ve farklı nisbetlere tâbi tutulmuştur. İtalya'da sermaye iratları % 20, sermaye ve emek memzucu gelirle % 14, serbest meslek erbabı % 12, işçiler % 9 Devlet memurları % 8 nisbete tâbi tutulmuştur.

Bu arada, Devlet memurlarına bizden başka yalnız İtalya'da farklı ve az nisbet tatbik edildiğini, memurların diğer emeğiyle geçinenlere nazaran bu bakımdan farkı olmadığından bizim doğru bulmadığımızı arz edelim.

Bizde 2395 sayılı Kazanç Vergisi Kanunu'na göre âmme hizmeti memur ve müstahdemleriyle hususî hakikî ve hükmi şahıslar yanında çalışanlar ayrılmıştır. Hususî eşhas yanında çalışanlar ve işçilere (100) liraya kadar % 7 ve 100 liradan yukarısı için % 9 nisbet tatbik olunur. Devlet memur ve müstahdemleri için nisbetler daha düşüktür. Yüz liraya kadar % 5, iki yüz liraya kadar % 6 üçyüz liraya kadar % 7, dörtyüz liraya kadar % 8 ve daha yukarısı için % 9 dur. Yukarıda arzettiğimiz gibi farklı muamele doğru değildir. Ancak biliyorsunuz ki emeğiyle geçinenlerin kazanç vergilerine, iktisadî buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergileri, nisbetler, muafiyetler vesair hükümlerde tam bir karşılık hasıl edecek şekilde ilâve olunmuş ve bu nisbetler çok yükselmiştir. Pahalılık zammı ve muafiyetler nazara alınmak şartıyla:

Hususî ücrette	Maaşlarda	Liraya kadar
21,5	10,5	50
24	19	100
28	23,5	200
28,5	24	300
30	26,5	500 dır.

Kanaatimizce bu şekilde emeği ile geçinenler aleyhine, bir vergi muzâaflığı da hasıl olmuştur. Filhakika bizde işçiler ve emeği ile geçinenlerin tâbi olduğu vergi sisteminde aynı ferdin aynı gelir için müteaddit defalar vergiye tâbi tutulması vardır. Bu, vergi muzaaflığıdır. Ve vergide yeknesaklık kaidesine de muhaliftir. Yeni hazırlanan gelir vergisi tasarısında bu gayri tabililik izale edilmekte ve: Diğer gelirlere nazaran mukayese olunursa memleketimizde ayırım = discrimination kaidesinin tam tersinin tatbik edildiği görülür. Tabir caizse bir discrimination à rebours = tersine ayırım, kaidesi caridir. Yalnız son zamlar müvazene-yi biraz düzeltmiştir. Sermaye gelirleri nisbeti pek hafiftir. Asıl şayanı dikkati sermaye gelirlerinden mühim bir kısmı vergiden hariç tutulmuştur. Menkul kıymetler, mevduat, alacaklar, vergiye

tâbi değildir. Çahşma ve el emeğiyle geçinenlerin vergi nisbetleri en ağırdır.

Ücret v. fazlalığı %	Ticari kazanç v. %	Hususî ücret v. %				
7	14,5	21,5	ayda	50 liradan	senede	600 lira
9,5	14,5	24	«	100	«	« 1200 «
13,5	14,5	28	«	200	«	« 2400 «
14	14,5	28,5	«	300	«	« 3600 «
15	15	30	«	500	«	« 6000 «
15	16	31	«	600	«	« 7200 «
17	17,5	34,5	«	1000	«	« 12000 «

Yani son vergi zamları yapılan kadar bilfarz 3600 lira kazanç üzerinden bir müstahdem 1026 lira ödemekte iken aynı kazancı olan bir tacir yalnız 522 lira ödemektedir. Bu suretle memleketimizde ticarî kazançta nazaran safî gelir üzerinden işçiler bir misli fazla vergi vermektedir. Yeni hazırlanan gelir vergisi tasarısının ayırım bakımından hükümlerini biz, kâfi bulmamaktayız. Filhakika ayırım bakımından sedüler vergilerin kabulü en muvafık olurdu kanaatindeyiz. Alman vergi mevzuatı gözönünde tutularak kaleme alınan bu umumî gelir vergisi tasarısına nazaran ayırım vasıtalı bir şekilde yapılmak istenilmektedir. İşçiler ve umumiyetle emeğiyle geçinenler yalnız gelir vergisine tâbidirler. Ticaret erbabı ayrıca bazı karinelere müstenit işletme vergisi vermektedirler. Ancak bu sistemin alındığı Almanya'da bile umumî gelir vergisinde emeğiyle geçinenler ayrı muameleye tâbi oldukları halde gelir vergisi kanun tasarısında gelir vergisi nisbetleri bakımından işçiler ve ticaret erbabı kazançları arasında hiçbir fark gözetilmemiştir. Bu şekilde tam bir ayırım yapılmasına imkân yoktur. Vazih, kat'î ve kâfi derecede bir ayırım yapılması mümkün değildir. Esnaf ise aksi bir şekilde, himaye edilmiştir. Yâni gelir vergisine tâbi olmayıp işletme vergisine tâbidirler. İşletme vergisi safî ve tahakkuk etmiş bir kazanç üzerinden değil, muhtelif karinelere göre alınan bir vergidir. İnikas tarikiyle istihlâk vergileri gibi fiatların yükselmesi suretiyle hayatın pahalılaşmasına, binaenaleyh işçilerin durumunun daha da güçleşmesine sebep olabilir. Sonra ayırımı yapamıyacak kadar zayıftır. Bir nevi ruhsat harcı şeklinde olup nihayet gelir vergisine % 8-6 bir te-

zayüt teşkil etmektedir. Şu halde vergi sistemimizde sırf emeğiyle geçinenlerin çalışma gelirlerini, sermaye gelirlerinden veya sermaye ve çalışmanın memzucu gelirlerden sarıh ve esash surette ayrı nisbetlere tâbi tutacak bir değişikliğe lüzum vardır. Vergide şahsiyet ve işçiler lehine muafiyetler, indirmeler :

Vergi mevzuatından en mühim bir prensip olan ayırım prensipini böylece izah ettikten sonra işçiler için bu prensip kadar mühim olan asgarî yaşama muafiyeti = l'exemption de minimum d'existence konusuna geçelim : Muafiyet umumiyetle vergide umumiyet kaidesine muğayirdir. Hele hiçbir zaman bir içtimâî sınıf için muafiyet kabul olunamaz. Ancak muayyen şu veya bu verginin muafiyeti vardır. Muafiyet bazen lüzum ifade eder. Hattâ vergi karşısında fertlerin müsavâtı için lâzımdır. Fakirler veya ücretten alınan ufak gelirlerin bazı vergilerden mauf olması umumiyet = généralité de l'impôt kaidesine muhalif değildir. Hattâ bu keyfiyet vasıtalı vergilerin fakir sınıf üzerindeki, zengin sınıfa nazaran daha ağır olan yükünün mukabil ivazını teşkil eder. Umumiyetle kabul edildiğine göre, işçilerin ve emeğiyle geçinenlerin ancak kendi ve ailesinin en asgarî şekilde geçinmesine, daha doğrusu idamei mevcudiyet etmesine lâzım gelen meblâğ = minimum d'existence vergiden muafıdır. Bu da gayet tabiidir. Çünkü bu asgarî miktardan bir santim dahi eksilse hayat, yaşama imkânı kalmaz. Bundan ne vergi alınabilir, ne borç için haciz edilebilir. Bugün bedihi görülen kat'î olarak bütün memleketlerin vergi sistemlerinde kabul edilen bu prensibe dahi evvelce itiraz edenler olmuştur. Vergi umumî bir mükellefiyettir. Ekonomik noktadan vergi istihsalin zarurî masrafları arasına girer. Her fert diğer istihsal masrafları gibi ödemelidir. Politik noktadan umumî intihabat rejiminde bir sınıfın vergiden hariç kalması muvafık değildir denilmiştir. Bunlar arasında Robespierre de vardır. Robespierre asgarî geçim muafiyetini halka bir hakâret, demokrasinin azalması olarak telâkki eder. Tabii bugün bu nazariyenin sâliki kalmamıştır. Ancak asgarî geçim haddinin tayini çok büyük güçlükler arzeder. Zira bu had, yaşama standardı ile ilgilidir. Her memlekete, her zamana göre değişir. Bazıları bu hadde muayyen bir asgarî konfor için lâzım olan masrafları da ilâve ederler. Bu had, senelik olmak şartıyla Fransa'da 10.000 frank, İngiltere'de 250 sterling, Almanya'da 1200 rayşmark, İtalya'da 2000 liret, Amerika Birleşmiş devletlerinde bekârlar için 3000 ve evliler için 5000 dolardır.

Fiatların ve binaenaleyh ihtiyaçların para ile ifadesi zamanla ve bilhassa kâğıt para kıymetinin mühim temevvüçlere duçar olduğu zamanlarda çok değiştiğinden asgarî muafiyet haddini memleketin ihtiyacına göre tesbit etmekle beraber fiatların tahvülâtına nazaran zaman ile değiştirmek de icabeder. Asgarî geçim muafiyet ile asgarî ücret = salaire minima arasında bir nisbet kurmak mümkündür. Filhakika asgarî ücret de asgarî geçim haddinden aşağı olamaz. Asgarî geçim muafiyeti haddini, muhtelif emeğiyle geçinenler için ayrı ayrı tayin etmek kat'iyen caiz değildir. Keza bazıları için kabul edip diğerleri hakkında kabul etmemek de hiç doğru değildir.

Memleketimizde 2395 sayılı Kanuna göre âmme hizmeti memurlarında 100 lirayı geçmeyen maaşların 20 lirası, âmme hizmeti müstahdemlerin de yalnız 20 lirayı geçmiyen ücretler, işçilerde 120 kuruş gündeliğe kadar 80 kuruşu kazanç vergisinden müstesnadır. Gündelik gayri safi kazançları üzerinden teklif edilen işçilerin muafiyetinde Maliye Bakanlığınca tereddüt edilmekte olduğu gibi kabul de olursa bu, gelir miktarına göre değil, yaşa göre bir muafiyettir. Aylıklı işçi ve müstahdemler için muafiyet kabul olunmamıştır. Malumdur ki kazanç vergisi ile beraber işçiler ve emeğiyle geçinenlerden alınan diğer vergilerin asgarî muafiyet hükümleri de ayrı ayrıdır. Ve hepsi bir arada tam bir karışıklık = confusion halindedir. Filhakika âmme hizmeti memur ve hizmetlileri için 150 liraya kadar 30 lirası buhran vergisinden, vergiler çıktıktan sonra 20 liraya düşen maaş ve ücretler muvazene vergisinden muafıdır. İşçilerde muvazene vergisi muafiyeti, kazanç vergisi muafiyeti gibi 120 kuruş gündeliğe kadar seksen kuruştur. Buhran vergisi muafiyeti ise 150 liraya kadar aylık tutarın 30 lirasıdır. Kazanç vergisi muafiyetinden istifade etmiyen aylıklı hususî ücretli işçilerin ve müstahdemlerin buhran ve muvazene vergileri muafiyetleri âmme hizmeti memur ve müstahdemleri gibidir. Gündelik gayri safi kazançları üzerinden teklif edilen işçiler için kazanç ve buhran vergisinden asgarî muafiyet haddi tanımlanmış ise de muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergilerine tâbi değildirler. Sırf muafiyet bakımından bile bu kadar çeşitli hükümlerin ve vaziyetlerin mevcut olması vergi adaleti bakımından çok büyük adaletsizlikler tevliht eylemiştir. Emeğiyle geçinenlerin bazılarında asgarî geçim muafiyeti kabul olunmuş, bazılarında olunmamış, asgarî geçim haddi

bir tek olmak icabederken yedi nevi olarak kabul olumuş, her vergide ayrı ayrı muafiyet hükümleri vazolunmuştur.

Sonra ayda 20 lira günde 80 kuruş halihazır şartlarına nazaran asgarî geçim haddine cevap vermekten uzak bulunmakta ve kuru ekmek parasına dahi tekabül etmemektedir. 2000 liradan aşağı gayrı safi iradlı yerlerde ticaret ve san'at icra edenler yanında çalışanlar hizmet erbabı gibi teklif edilmediklerinden asgarî muafiyetten faydalanamamaktadırlar. Yeni gelir vergisi tasarısında bu mahzurlardan birçoğu izale edilmektedir. Birleştirilmiş ve umumileştirilmiştir. Ancak asgarî geçim muafiyeti haddi, aile yükü = charges de famille muafiyetiyle birleştirilmek istenilmiştir. Bekârlar için günde: 1 lira hesabıyla ayda 26 lira ve senede 312 lira

Evli ve çocuksuzlar için günde 1,5 lira hesabıyla ayda 39 lira ve senede 468 lira

Çocuklu evliler için günde 2 lira hesabıyla ayda 52 lira ve senede 624 lira olarak tesbit olunmuştur. Evvelâ asgarî geçim muafiyeti haddi kanaatimizce, hele yeni fiat ve hayat pahalılığı vaziyetleri gözününde tutulursa hiç kâfi değildir. Sonra aile yükü = charges de famille muafiyetiyle asgarî geçim muafiyetini birleştirmeye taraftar değiliz. Bu şekilde bu muafiyetlerin hükümleri arzu edildiği kadar genişletemez. Dar kalmağa mahkûm olur. Asgarî geçim muafiyetini matrahtan, aile yükü muafiyetini tarholunan vergiden yapmak muvafık olur, diğer memleketlerin çoğunda böyledir. Filhakika bütün medenî memleketlerde emeğiyle geçinenler ve işçilerin tâbi olduğu vergi sisteminin en karakteristiği de mükelleflerin aile yüklerinin nazarı itibare alınması, her aile ferdi için vergiden bir miktar tanzilât yapılmasının kabul olunmasıdır. Her kazanç erbabına, bu prensip tatbik edilmekle beraber bilhassa emeğiyle geçinenlerde diğer kazanç erbabına nazaran çok daha fazla miktarda tanzilât yapılmaktadır. Bu nokta üzerinde ısrarla duruyoruz. Zira yeni gelir vergisi tasarısında bu hususta işçilerle tüccar ve sermayedarlar arasında fark gözetilmemiş olmasını büyük bir noksan sayıyoruz. Zira diğer kazanç erbabı için aile fertlerinin miktarı ve kesreti az çok geçim üzerine tesir etmekte ise de emeği ile geçinenlerde, bilhassa işçilerde aile efradının kesreti geçim üzerine yıkıcı bir tesir yapacak kadar ehemmiyet kesbetmektedir. Hemen bütün medenî memleketlerde ve balkan memleketlerinde aile yükü muafiyeti, bilhassa işçiler

için çok geniş miktarda, muayyen bir miktar çocuk adedinden sonra tam muafiyet verecek surette tatbik olunmaktadır. Aile yükü muafiyetinden nazara alınacak efrat, nafakası mükellefe vâcip olan kimselerdir. Bunlar muhtaç ve yaşlı usul, rüşt sinnine vasıl olmıyan fûruğ ve evlâtlıklardır. Fransa'da 1938 senesinde yalnız fûruğ kabul olunmuştur. Son vaziyete göre Fransa'da 10000 franka kadar vergiden ilk iki çocuk için % 20 ve üçüncüden itibaren her biri için % 60 tenzil olunmaktadır. 10000 franktan yukarı vergilerde bu nisbet % 15 ve % 45 dir. Şu halde birinci halde üçüncü çocukta, ikinci halde dördüncü çocukta tam muafiyet hasıl olmaktadır. Ayrıca iradî umumî vergisinde de tenzilat yapılır. İngiltere'de birinci çocuk için 60, diğerlerinin beheri için 50, usulden ilki için 50, diğerlerinin beheri için 25 isterling tenzilât yapılır. İtalya'da her aile ferdi için 3000 lireti geçmemek üzere 1/20 tenzilât yapılmaktadır. Almanya'da mükellefin arzuna göre, ya her şahıs için götürü bir miktarda tenzil olunur veya matrah yekûnundan işçiler ve emeğiyle geçinenler için % 10, diğer kazanç erbabından % 8 tenzilât yapılır.

Görülüyorki asgarî geçim muafiyeti umumiyetle matrahtan yapıldıktan sonra işçiler ve emeğiyle geçinenler için çok farklı favör muamelesi tatbiki suretiyle aile yükü masrafları tanzilatı vergiden yapılmaktadır. Bizde de böyle olması lâzımdır. Yani, vergi sistemimizde mevcut olmıyan aile yükü tenzilâtı işçiler için farklı olmak üzere tarhedilen vergilerden indirilmeli, fakat ayrıca matrah üzerinden asgarî geçim muafiyeti tatbik olunmalıdır.

İşçi gelirlerinin vergiye tâbi tutulmasında diğer bazı muafiyetlerin de nazarı dikkate alınması lâzımdır. Meselâ; Patron tarafından çok çocuklu işçilere verilen aile allokasyonları, aile yardımlarının vergi mevzuuna girmediği aynı sebeblerle, tasrih olunmalıdır. Tekaüt aidatı, sosyal sigortalar, hayat sigortaları primleri, vergi mevzuuna girmez. Keza işçi ve müstahdem tarafından işin icrası için yapılan masraflar meselâ yer değiştirme, ev değiştirme, teknik kitaplar tedariki işin icrası için yapılacak fazla yemek masrafları da vergi mevzuu haricinde kalır. Harcırah ve ikamet ve seyyahat yevmiyelerinin bu suretle tamamen muaf tutulması lâzımdır. Memleketimizde yol paraları ve zarurî masraflar, bütün kazanç erbabı için kazanç ve buhran vergilerinden müstesna tutulmuş ise de muvazene vergisi yalnız âmme hizmeti memurlarının ikamet ve seyyahat yevmiyelerini muaf tutmuştur. Umumî mües-

seseler için üç buçuk ve on liraya kadar yevmiyeler muafır. İşçi ve müstahdemlerin yol paraları muvazene vergisine tâbidir. Keza aile allokasyonları muafiyeti de mütalâa edilmemiştir.

Muhtelif memleketlerde mecburi çalışma saatlerinden fazla olarak işçiler ve müstahdemler tarafından yapılan munzam mesai himaye edilmektedir. Memleketin iktisadî kalkınması çok çalışmakla mümkün olacağından, munzam mesainin himaye ve teşviki tâbiidir. Bütün medenî memleketler iş kodlarında ve memleketimizde 3008 sayılı İş Kanununda, munzam mesainin farklı ve fazla ücrete tâbi olacağı kabul olunmuştur. Munzam mesainin memleket iktisadiyatındaki çok mühim ve lüzumlu rolü dolayısıyla vergi noktai nazarından da himayesi icabeder. İşçinin munzam çalışma dolayısıyla eline geçen paranın ehemmiyetine göre munzam mesaiyi daha çok sevip benimseyeceği tâbiidir. Aynı zamanda bu para mecburi ve normal çalışma şartları haricindeki çalışmanın telâfisidir. İşte bu sebepler dolayısıyla bazı memleketlerde munzam mesai ücretleri vergiden istisna edilmiştir. Fransa'da 2.5.1938 tarihli Decret-loi'nin 39 uncu maddesiyle munzam mesai ücretleri gelir vergisinden tamamiyle istisna edilmiştir. El emeği boşluğu olan memleketimizde bu boşluğu ancak çok çalışmakla doldurabiliriz. Binaenaleyh munzam mesai ücretlerini vergiden muaf tutmamız çok yerinde ve lüzumlu bir tedbir olacaktır.

İşçilerin gayri safi değil, safi gelirlerinin vergiye tâbi olması her tarafta kabul olunan bir prensiptir. Şu hale nazaran tevsik olunan muvazaadan âri borç faizlerinin de matrahdan tenzili icabeder. Diğer memleketlerde bu, böyledir. Bizde sanayî ve ticaret erbabının borçlarına ait faizler matrahdan tenzil olunduğu halde işçiler için bu indirmenin yapılmaması muvafık değildir.

İşçilerin gelirlerinden alınan vergileri tetkik ederken biraz müterakkiyet = progressivité den de bahsetmek icabeder. Ancak vergi nisbetlerinin müterakki mi, nisbi mi olması meselesi umumî bir meseledir. Ve yalnız işçilerden alınacak vergilere münhasır değildir. Zira ücretler, hele gündelikler müterakkiyetin tamamiyle tatbikine müsait olacak dereceye yükselmezler. Ücretlerin çoğu birinci kademedede kalır. İşçiler için müterakkiyet bahsinde mühim olan cihet şudur: Asgarî muafiyet haddini takibeden ilk hadler, asgarî geçim haddinin üstünde olmakla beraber nisbeten zarurî ihtiyaçlara cevap verirler. Bunun için kısmen matrahtan tenzilleri cihetine gidilir. Netekim Fransa'da 10.000 frank kadar olan gelir,

tamamen istisna edildikten sonra 10-20 bin frank arasında olan kısım yarı yarıya 20-40 bin frank arasında olan kısım $\frac{3}{4}$ sayılır. İngiltere'de ilk vergiye tâbi 250 İngiliz lirası $\frac{5}{9}$ nisbetinde matraha girer. İtalya'da 2000-2500 liralık arasındaki ücretler, Almanya'da 1200-1800 rayşmark arasındaki kazançlar aynı suretle tenzilâta tâbidir. Bizde 2395 sayılı kanunla, bu husus, memurlarla işçiler için tatbik edilmek istenilmişse de vergi tekniği noktasından kusurlu olduğu için bazı maaş ve gündeliklerin artmasıyla memur veya işçinin eline daha az para geçmesi gibi garip bir netice hâsıl olmuştur. Filhakika 120 kuruşa kadar gündeliklerin 80 kuruşu kazanç ve buhran vergilerinden müstesna tutulmuştur. Keza 100 liraya kadar maaşların 20 lirası kazanç vergisinden ve 150 liraya kadar 30 lirası buhran vergisinden müstesnadır. Binaenaleyh maaş 101 lira ve gündelik 121 kuruş oldu mu bütün matrah vergiye tâbi tutulmaktadır. Bu şekilde 120 kuruş alan işçinin eline 109 kuruş geçtiği halde 130 kuruş alan işçinin eline 105,90 kuruş geçmektedir. Yukarıda arzettiğimiz memleketlerde tatbik edilen usulün mümasili usuller tatbik olunursa bu mahzur şüphesiz kalmıyacaktır.

Tarh usulleri:

İşçilerin gelirlerinden alınan vergilerin tarh usulleri hakkında da birkaç kelime söyleyelim: Malûmdur ki işçi vergilerinin tarh ve tahsili umumiyetle mahallinde tevkif = stoppage à la source usulüyle olur. Yani mükellefin vergisini hesap edip veren bir üçüncü şahıstır. İşçilerde işveren, patrondur. Bu usul hazine için bir kolaylık ve garanti temin etmekle beraber mükellef için, vergisinin bir başkası tarafından yanlış hesap edilmesi ve itiraz formaliteleri dolayısıyla mahzurları haizdir. Bizde hizmet erbabı, tarh ve tahsil bakımından ikiye ayrılmıştır. Âmme hizmeti memur ve müstahdemleriyle sair müstahdemler ve işçilerin hakikî maaşı veya ücretlerinden vergi tediye sırasında kesilir. Yâni stopaj usulü caridir. Âmme hizmeti memur ve müstahdemleriyle Bankalar ve sermayesinin yarısı Devlet tarafından verilen müesseseler için aylık bordro tanzim edilmez. Verginin tediye müteakip bir haftada yatırılması lâzımdır. Sair müstahdem ve işçiler için aylık bordro tanzim olunur. Ertesi ayın 20 nci günü akşamına kadar bu bordrolar teslim ve aynı günde vergi tediye olunur.

İkinci kategori, gayrısafî iradî iki bin lirayı geçmeyen yerlerde ticaret ve sanayi icra edenlerin yanında çalışan işçilerdir ki

mahsus komisyonlarca götürü = forfaitaire bir miktar olarak tâyin edilen gündelik gayrisafi kazançlarının muayyen bir kısmını vergi olarak seyyar mükellefler gibi verirler. Bu ikilik gerek tarh ve tâhsil, gerek nispet, gerek muafiyet bakımından adaletsizlikler hâsıl etmektedir. Bunlara asgarî muafiyet kabul edilmemesi dolayısıyla çıraklık müessesesinin sönmesi tehlikesi hâsıl olmuştur. Keza vergi kaçakçılığına daha müsait olması itibariyle de büyük işyerlerinden küçük işyerlerine müteveccih bir iş değiştirmeye de sebep olmaktadır. Yeni gelir vergisi tasarısıyla bu ikilik ortadan kaldırılmamış, şüphesiz daha ziyade bu ikiliğin devam ettirilmesinde teknik mülâhazalar hâkim olmuştur. İşçilerin vergi mevzuatı karşısındaki durumunu bu şekilde kısaca arzetmiş olduk. Netice itibariyle diyebiliriz ki bu konuda her şeyin yeniden yapılması icab etmekle beraber bir prensip olarak mesele ortaya atılmış bulunmaktadır. En doğru, memleketimizin bünyesine en uygun, en âdil ve işçilerimizin yüzünü güldürecek, yaşama seviyesini yükseltecek bir tarzda halledileceğinden şüphe etmiyoruz.